

Behövs specialpedagoger i förskolan?

Karin Renblad¹ Jane Brodin²

¹Förskolepedagogiska forskningsgruppen Högskolan för lärande och kommunikation (HLK), Högskolan i Jönköping, Förskolepedagogisk forskning, Box 1026, 551 11 Jönköping. E-post: karin.renblad@hlk.hj.se. ²Professor em. i barn och ungdomsvetenskap vid Stockholms universitet och professor i pedagogik vid Högskolan för lärande och kommunikation (HLK), Högskolan i Jönköping, Förskolepedagogisk forskning, Box 1026, 551 11 Jönköping. E-post: jane.brodin@hlk.hj.se.

Forskning har visat att vart fjärde barn i förskolan mår dåligt och har psykiska, emotionella och/eller sociala problem. Rapporter från pedagoger i förskolan visar att de sett en förändring där allt yngre barn mår dåligt jämfört med tidigare decennier. En aktuell fråga är därför i vilken utsträckning som förskollärarna har stöd från specialpedagoger för att underlätta för barn i behov av särskilt stöd i förskolan. Oftast finns ett antal specialpedagoger anställda i en kommun och de har till uppgift att serva flera förskolor. I den kommun vi studerat finns tre specialpedagoger som ansvarar för barn i behov av särskilt stöd i förskola och skola. Frågan är vilken roll specialpedagogerna har i förskolan och vilken funktion de anser sig ha? Resultatet visar bland annat att deras viktigaste funktion är som rådgivare, handledare och bollplank till personalen. De har även en viktig roll när det gäller att upprätta handlingsplaner i samarbete med föräldrarna. Specialpedagogerna bedömer att behovet av deras kompetens ökar kontinuerligt och de ser läroplanen som ett stöd i arbetet.

Research has shown that every fourth child in preschool does not feel well and has psychical, emotional and/or social problems. Reports from pedagogues in preschool show that they have noticed a change and that even younger children feel bad compared to the previous decades. An actual question is therefore to what degree the preschool teachers get support from special pedagogues to facilitate for children in need of special support. Quite often a few special pedagogues are employed in a municipality to be responsible for all children in need of special support in preschool and school. What role do they have in preschool and which function do they consider they have? The result show that most important tasks are to be advisers, supervisors and discussion partners to the staff. They also have an important role as making up educational plans in cooperation with the parents. The special pedagogues mean that the need for their competence is increasing continuously and they regard the curriculum as a support in their work.

Inledning

Barn som växer upp i Sverige har det materiellt bättre än barn i många andra delar av världen och trots att vi lever i ett välfärdssamhälle så kommer kontinuerligt rapporter om att små barn av olika skäl får illa (Brodin, 2011). Almqvist (2006) har i sin avhandling visat att cirka en fjärdedel av alla barn i förskolan, dvs. barn mellan ett och fem år, mår psykiskt dåligt och har huvudvärk och magont ibland flera gånger i veckan. Detta är inte unikt för Sverige utan av forskning framgår att situationen ser likadan ut i andra länder (t.ex. Glaser, 2002; Mudaly & Goddard, 2006). Från den svenska förskolan kommer också rapporter om att allt yngre barn idag visar tecken på att må dåligt (Brodin & Renblad, 2013) och många pedagoger framför att de behöver mer resurser för att kunna hjälpa dessa barn för att ge dem bästa möjliga förutsättningar för utveckling. De flesta är idag överens om att barn påverkas av sin sociala omgivning och utvecklas både utifrån sina genetiska förutsättningar och den sociala kontext som de befinner sig i (Sommer, 2012). Utöver detta har både barnets individuella förutsättningar och förmågor betydelse liksom den fysiska och psykiska miljö barnets vistas i. Enligt läroplanen för förskolan söker och erövrar barn kunskap bland annat genom lek och socialt samspel och därför har förskolan en viktig roll när det gäller barns hälsa och välbefinnande.

Skollagen och Förskolans läroplan som riktlinjer

Skollagen (2010:800) föreskriver att utbildningen i förskolan ska vara likvärdig och följa de nationella målen.

Omsorg om det enskilda barnets välbefinnande, trygghet, utveckling och lärande ska prägla arbetet i förskolan. Hänsyn ska tas till barnens olika förutsättningar och behov (Skollagen, sid. 5).

Den reviderade läroplanen för förskolan (Lpfö 98, rev. 2010) har uppmärksammat barn som av olika anledningar befinner sig i utsatta livssituationer och miljöer och därför mår dåligt. Det framgår att förskolans uppdrag är att utifrån ett helhetsperspektiv stimulera barns utveckling och lärande samt erbjuda barn och familjer en trygg omsorg.

Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd och stimulans än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar så att de utvecklas så långt som möjligt (Lpfö 98, rev. 2010, sid. 5).

I uppdraget ingår att utveckla barns förmågor och egna kulturskapande samt att föra över ett kulturarv. Av läroplanen framgår vidare att leken är viktig för barns utveckling och lärande och barn måste genom leken få stimulans för att kunna utveckla den kommunikativa kompetensen.

I lekens och det lustfyllda lärandets olika former stimuleras fantasi, inlevelse, kommunikation och förmåga till symboliskt tänkande samt förmåga att samarbeta och lösa problem (sid. 8).

Det framgår av ovanstående citat att leken betonas både för barns utveckling och lärande. Leken kan även vara läkande för barn som haft traumatiska

upplevelser och av det skälet är det viktigt att satsa på tidig intervention. Bland annat har Wilson (2011) visat att barn som tidigt får stöd i förskolan har större möjligheter att utvecklas positivt i framtiden. Det innebär dock inte att alla barn som inte får tidigt stöd inte klarar sig i framtiden. En del barn växer trots svårigheter upp som blommor i asfalten och en benämning som ofta används när det gäller dessa barn är maskrosbarn. Sommer (2012) förklarar detta fenomen med begreppet resiliens som innebär flexibilitet och okuvlighet, det vill säga att barn har en styrka och motståndskraft mot svårigheter. Varje barn är unikt och barn är helt enkelt olika och har olika förmågor. En del är mer sårbara än andra och även om en del barn kan visa motståndskraft i vissa situationer kan de i andra situationer och miljöer må väldigt dåligt. Enligt Sommer handlar detta om att relationen mellan ett barn och en vuxen ser olika ut och påverkar hur ett barn klarar av en besvärlig situation. Barn-vuxen relationen har således stor betydelse. Barn som har det svårt behöver stöd från en vuxen, som kan vara en förälder eller en utomstående som barnet har förtroende för (ibid.)

Förskolan ska utgöra ett komplement till hemmet och för en del barn är det deras fasta punkt i livet och förskolan ska ge barnet stimulans för sin sociala, kognitiva och språkliga utveckling utifrån barnets förutsättningar (Björck-Åkesson, 2009; Renblad & Brodin, 2012). Men hur ser verkligheten ut? Vilken typ av stöd kan ett barn i behov av särskilt stöd få i förskolan? I förskollärarytbildningen ingår ofta

en kortare delkurs eller moment om specialpedagogik och barn i behov av stöd, men många förskollärare menar att de inte fått tillräckliga kunskaper t ex för att kunna nå läroplanens mål om utveckling och lärande för alla barn. De upplever svårigheter när de vid föräldrasmåtalen ska beskriva barnets utveckling och vilken typ av stöd de anser att barnet skulle behöva, eftersom ”man inte ska bedöma det enskilda barnet” (Brodin & Renblad, 2013). Då pedagogerna i förskolan känner att de inte räcker till för att göra bedömningar, uppföljningar och revidera målen måste de ta hjälp från en specialpedagog. I flertalet kommuner finns idag specialpedagoger anställda för att ge stöd till flera förskolor och skolor men bristen på specialpedagoger är stor och en aktuell fråga är om stödet är tillräckligt.

Syfte och Metod

Vi har i en studie intervjuat de tre specialpedagoger som arbetar i en sydsvensk kommun med cirka 11000 invånare i syfte att utröna vilken typ av stöd som ges till barn i behov av särskilt stöd i förskolan. Av de barn som har de mest omfattande svårigheterna i de kommunala förskolorna i kommunen har 38 fått en handlingsplan. Utöver dessa har relativt många andra barn svårigheter med koncentration, uppmärksamhet och språkliga avvikelser (både brister avseende uttal och ordförståelse). Totalt har åtta frågor ställts till de tre specialpedagogerna som besvarat frågorna skriftligt (se bil.). Materialet har sammanställts och redovisas som sammanfattningar, och svaren har blandats för att undvika möjligheter till

identifiering av varje uttalande.

Resultat

Enligt specialpedagogerna är ett barn i behov av särskilt stöd ett barn med vissa svårigheter som gör att de har ett större behov av stöd än övriga barn i barngruppen. Detta barn behöver mer tid och hjälp av vuxna. Barnet har ofta svårt att leva upp till förskolans ”krav” och stödbehoven handlar ofta om språkutveckling och/eller beteendestörningar som ofta leder till kamratkonflikter, men det handlar ibland också om en social problematik i hemmet eller ett funktionshinder. ”Som specialpedagog blir jag ofta inkopplad då pedagogerna beskriver att de egna metoderna eller arbetssätten inte räcker till”, säger A. En annan av specialpedagogerna menar att hon kommer in ”när den vanliga pedagogiken inte räcker till för att på bästa sätt stimulera barnets utveckling och lärande”.

Ett barn i behov av särskilt stöd i förskolan kan innebära att ett barn behöver extra stöd på grund av ett fysiskt eller medicinskt handikapp, att ett barn har språkliga, koncentrations- eller sociala svårigheter. När det gäller de språkliga svårigheterna skriver en av specialpedagogerna ”Dessa barn upplever jag har ökat nästan för varje år som går...Många barn med uttals- svårigheter har också ett fattigt ordförråd”. Problem som att upprätthålla och delta i en lek, att samspela med andra, att lyssna på kamraterna kan också vara svårt för en del barn, påpekar en av specialpedagogerna.

Arbetssättet på förskolan är enligt

samtliga tre specialpedagoger inkluderande. Det innebär att åtgärder som sätts in i förskolan omfattar alla barn men ibland sätts speciella aktiviteter in för att möjliggöra för alla barn att vara delaktiga. Personalens bemötande av barnen är viktigt och påverkas av kunskaper om barnens behov och personalens kunskapssyn. ”Det som sker i hemmet kan man inte påverka men man kan göra mycket bra för barnet i förskolan”, skriver en av specialpedagogerna.

När det gäller handlingsplaner i förskolan menar en av pedagogerna att det förs en ständig diskussion huruvida de ska skriva handlingsplaner eller inte. Många pedagoger är osäkra både när det gäller att hantera datorn och att upprätta handlingsplaner och vill därför helst inte göra några planer. Hon menar att de inte kommit in i stödprocessen ordentligt. En annan menar att personalen uppmärksammar och diskuterar med specialpedagogen som gör ytterligare observationer. Diskussioner äger rum med föräldrarna och tillsammans tar de fram ett förslag på lämpligt arbetssätt. Föräldrarna är alltid med och sätter målen. När förskolläraren skrivit ut handlingsplanen sänds den över till föräldrarna som läser igenom, gör förändringar om det behövs och godkänner. Hela arbetslaget informeras och gemensamt försöker förskolepersonalen att hålla sig till den uppgjorda handlingsplanen. Däremot fungerar uppföljningen sämre menar en av specialpedagogerna.

Samarbetet med föräldrarna är viktigt och specialpedagogerna är överens

om att de har ett nära samarbete med föräldrarna, speciellt när de upprättar, stämmer av och utvärderar handlingsplanerna. Det handlar också om en strävan att ha en öppen dialog och regelbundna samtal med föräldrarna. Fokus ligger oftast på möjligheter och inte på problem. Trots detta finns det relativt många föräldrar som upplever att det är jobbigt att lämna och hämta barn på förskolan eftersom de alltid får höra om barnets problematiska beteende och brister, enligt en av specialpedagogerna.

Inkludering är motsats till segregering och särlösningar. Förskolan är för alla barn och miljön och personalens förhållningssätt är enligt samtliga specialpedagoger det som måste förändras inte det enskilda barnet. Det framkommer att personalen försöker få in lärande/utveckling i de dagliga rutinerna. ”Det är viktigt att barnet blir bekräftat” menar majoriteten av förskollärarna enligt specialpedagogerna. Barnets behov av stöd planeras in under de gemensamma aktiviteterna. Oftast arbetar förskolorna tematiskt och ser lärandet utifrån ett helhetsperspektiv. Miljön på förskolan måste vara stimulerande utifrån olika perspektiv t ex. språkligt.

Specialpedagogerna upplever att deras viktigaste roll är som handledare, rådgivare och bollplank till personalen. Personalen behöver få ventilera olika frågor, få bekräftelse och få nya infallsvinklar. Det är alla tre specialpedagoger ense om. Att delta vid skrivandet av handlingsplaner och i samarbete med föräldrarna är också viktigt. Specialpe-

dagogens roll är också att få pedagogerna att öka sin förståelse för barnets behov och utveckling, att medverka i skolutveckling och att bidra till kompetensutveckling av förskolans personal.

Andra aktörer som specialpedagogerna samarbetar med är barn- och ungdomshabiliteringens logoped, sjukgymnaster, arbetsterapeuter, samt olika myndigheter som socialförvaltningen, barnavårdscentralen m fl. I samtliga fall är det föräldrarna som ger sitt godkännande till samarbetet. ”De har hela makten att fatta beslutet om sitt barn” som en specialpedagog uttryckte det.

Läroplanen är ett stöd så att fokus blir på barnet. ”Att ta utgångspunkten i vårt faktiska uppdrag, ser barnet är viktigt” är en gemensam synpunkt. Att ge barnet möjlighet att utveckla sin kommunikation i samspel med andra barn. Läroplanen beskriver att pedagogernas förhållningssätt måste utgå från olika kunskapsformer och olika sätt att lära och det gagnar barn i behov av särskilt stöd. Specialpedagogerna i förskolan anser att de har ett särskilt ansvar för barn i behov av särskilt stöd. Det tycks som att förskolan försöker koppla verksamheten till läroplanens intentioner. En av specialpedagogerna lyfter fram läroplanens mål:

”verksamheten ska anpassas till alla barn i förskolan. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd och stimulans än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar så att de utvecklas så långt som möjligt”.

”... stimulera barnens samspel och hjälpa dem att bearbeta konflikter

samt reda ut missförstånd, kompromissa och respektera varandra”.

Slutligen kommenterar en av specialpedagogerna att ”handlingsplanen oftast inte utarbetats i relation till målen i Lpfö”, vilket hon ser som en brist.

Diskussion

Både skollagen och läroplanen för förskolan lyfter fram det enskilda barnets välbefinnande, trygghet, utveckling och lärande som det primära. Barn i behov av särskilt stöd har rätt att få stöd utifrån sina behov och förutsättningar och samtidigt visar forskning att om stöd sätts in redan i förskolan så har barnet större möjligheter att lyckas bra i skolan (t.ex. Wilson, 2009). Enligt Almqvist (2006) har cirka 25 procent av förskolebarnen svårigheter av psykisk, emotionell eller social karaktär och av denna anledning kan man anta att många barn som skulle behöva särskilt stöd inte får tillgång till detta. Bland andra menar Björck-Åkesson (2009) att tidig intervention är viktigt i förskolan. Från denna studie framgår att behovet av specialpedagoger i förskolan är stort och att de tre specialpedagoger som arbetar i kommunen ska serva samtliga barn i behov av särskilt stöd i förskolan och skolan. Arbetssättet i förskolan är inkluderande enligt specialpedagogerna och det innebär att den omfattar alla barn men hur vet man att ett barn utvecklas optimalt om man inte gör en bedömning av barnets förmågor och en handlingsplan? Specialpedagogerna känner att förskollärarna är rädda för att bedöma barnen. Samtidigt undviker de ibland att besvara föräldrarnas frågor om barnets

utveckling. Att inte se de svårigheter ett barn i behov av särskilt stöd har kan hindra barnet att få rätt sorts stöd och motverka optimal utveckling. Det framgår även att handlingsplanerna inte är utarbetade utifrån läroplanens mål och att de inte utvärderas.

I läroplanen finns stöd för olika kunskapsformer för att gagna barn i behov av särskilt stöd men också andra barn. Behövs specialpedagoger i förskolan? Ja, det finns ett stort behov av specialpedagoger inte minst med hänsyn till den stora andel förskolebarn som mår dåligt och behöver särskilt stöd.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att specialpedagogerna i denna studie definierar barn i behov av särskilt stöd som de barn som behöver mer stöd än kamraterna för att kunna vara delaktiga i förskolans aktiviteter. Deras roll i förskolan är som handledare, rådgivare och bollplank till personalen. De har även regelbunden kontakt med föräldrarna och hjälper till att utarbeta handlingsplaner. Deras roll omfattar också att samarbeta med myndigheter och servicefunktioner på föräldrarnas uppdrag. De är helt övertygade om att de har en viktig roll i förskolan. Svaret på vår fråga om specialpedagoger behövs i förskolan är således JA.

Referenser

- Almqvist, L. (2006). Children's health and developmental delay: positive functioning in everyday life. Örebro: Örebro University. (Diss.)

Björck-Åkesson, E. (2009). Specialpedagogik i förskolan. I A. Sandberg (2009) (red.). Med sikte på förskolan – barn i behov av stöd 17-37. Lund: Studentlitteratur.

Brodin, J. (2011). Children in precarious environments and life situations. *International Journal of Child and Youth Health*, 4(2), 131-138.

Brodin, J. & Renblad, K. (2013). Reflections on the revised national curriculum for preschool in Sweden. Interviews with the heads, *Early Child Development and Care*, 1-16, First published online. DOI:10.1080/03004430.2013.788500.

Glaser, D. (2002). Emotional abuse and neglect (psychological maltreatment): a conceptual framework. *Child Abuse and Negl.* 26(6-7):697-714.

Skolverket (1998/2010) Läroplan för förskolan (Lpfö 98, rev. 2010). Stockholm: Skolverket.

Mudaly, N. & Goddard, C. (2006). *The Truth is Longer than a Lie: Children's Experiences of Abuse and Professional Interventions*, Jessica Kingsley: London and Philadelphia.

Renblad, K. & Brodin, J. (2012). Kvaliteten i förskolan påverkar barns välbefinnande. Några förskolecheferers syn på den nya läroplanen och kvalitet i förskolan. *Socialmedicinsk tidskrift*, 4-5, 416-424.

Skollagen, 2010:800. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Sommer, D. (2012). *A childhood psychology: Young children in changing times*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.

Wilson, P. (2011). Why invest in the pre-school years? In R. Jolley (Ed.) *Thinking Ahead. Why we need to improve children's mental health and wellbeing* (pp 1-9). London: Faculty of Public Health (FPH), 2011.

Bilaga

Frågor till specialpedagogerna

1. Vad innebär ett barn i behov av särskilt stöd i förskolan?
2. Hur ser arbetssätt och tankegångar ut på förskolan gällande barn i behov av särskilt stöd?
3. Hur sker arbetet med handlingsplaner i förskolan?
4. Hur ser samarbetet med föräldrarna ut kring barn i behov av särskilt stöd?
5. Förskolan har ett integreringsuppdrag och få barn har särlösningar – hur har det påverkat det pedagogiska arbets- och tankesättet?
6. Vilken roll har ni som specialpedagoger?
7. Hur ser samarbetet ut med andra aktörer ut, vilka är de och vad gör de?
8. På vilket sätt kan läroplanen bli ett stöd för barn i behov av särskilt stöd?